

EYLEM İŞLETİMİ

Kerime Üstünova (2016), *Eylem İşletimi*, İstanbul: Sentez Yayınları, 222 s.
ISBN: 978-605-9922-54-8

Habibe YAZICI ERSOY*

Dil Araştırmaları, Bahar 2017/20: 269-270

Eylem İşletimi adlı 222 sayfalık bu eser, yazarının kendi ifadesi ile birinci baskısı 2008 yılında Kesit Yayınlarından, ikinci baskısı 2012 yılında Sentez Yayınlarından çıkan *Ad İşletimi* kitabının devamı niteliğindedir. Üstünova, ad işletimi ve eylem işletimi bir araya gelince bütüne ulaşılmış olunacağını ifade etmiştir. Söz konusu eserde eylemlerin dizge içerisindeki kullanım biçimleri, sistem tarafından verilen sorunlulukları, hakları, görevleri doğal olarak bunlara yön veren biçim birimlerin hem dil bilimsel işlev hem de anlamsal işlevleri ele alınmış; biçimbirimler bağlam içerisinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Günümüzde biçim bilgisine dair çalışmalar her geçen gün farklı yöntem ve bakış açılarıyla artarak devam etmektedir. Bu çalışmalar dilin sistemi içerisindeki yapıların birbirlerine bağlanma biçimlerini, birbirlerini yönetme tarzlarını, yöntemlerini, gerekçelerini ortaya çıkarmış olur. Söz konusu bu eser de Türkçenin biçim bilgisinin bir parçası olan eylem işletimini, yazara ait görüş, düşünce ve tekniklerle ele alan bir çalışmadır.

Yazar, çalışmasında eylem işletiminin içerik olarak dil bilgisinin biçim bilgisi bölümüne girdiğini ancak söz konusu dil birimlerinin biçim bilgisinin yanı sıra söz dizimi, anlam bilgisi, sözcük bilgisi ile de ilişkili olduğundan eylem işletimini bu dörtgen içerisinde ele aldığını ve eylem işletme eklerini bağlam içerisinde değerlendirdiğini ifade etmiştir. Eserde mevcut gramer çalışmalarından farklı olarak örnekler verilirken ölçünlü dille yazılmış olan edebî eserlerin esas alınması kuralına ters düşülmüş; yazar tarafından oluşturulan örnekler ölçünlü dille örtüşen konuşma dilinden seçilmiştir. Yazar bu noktada konuşma dilini birincil dizge, yazı dilini ise ikincil dizge kabul ettiğini sunuş metninde vurgulamıştır.

Çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. Giriş niteliğindeki ilk bölümde eylemin nasıl bir dil birimi olduğu, dil sistemi içerisindeki görevleri, yetkileri, doğasında var olan/olmayan nitelikleri hakkında bilgilere yer verilmiştir. Bu bölümde canlı bir özne tarafından yapılan ve etkileneni olan geçişli eylemler *kılış eylemleri*: *aç-, kal-, iç-, kes-vb.*; kendiliğinden olma bildiren geçişsiz eylemler *oluş eylemleri*: *büyü-, doğ-, dol- vb.* ve yapanın içinde bulunduğu durumu anlatan ve çoğu geçişsiz olan eylemler: *bak-, çık-, uzan- vb.* ise *durum eylemleri* şeklinde üç başlık altında incelenmiştir (s. 1-14). Bu bölümde ayrıca geçişlilik ve geçişsizlik de birer başlık altında değerlendirilmiştir (s. 14-15).

İkinci bölümde eylemin yetki ve sorumluluklarına yön veren eylem işletme ekleri ele alınmış ve bu bölüm çatı, olumsuzluk, zaman, kişi, soru ulamları ile eylemsiler başlıkları altında incelenmiştir. Yazar, çeşitli kaynaklarda yer alan morfolojik, sentaktik veya leksik yöntemlere rağmen Türkçede çatı değiştirmenin genellikle morfolojik

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, habibeersooy@gmail.com

yöntemle yapıldığını belirterek çatı ulamı başlığı içerisinde edilgenlik, dönüşlülük, işteşlik ve yaptırım alt başlıkları ile çatı eklerini değerlendirmiştir. Üstünova, geleneksel dil bilgisinde oldurganlık, ettirgenlik ekleri olarak bilinen ve genellikle nesne ile ilişkilendirilen {-t}, {-Dİr}, {-r}, {-Ir}, {-Ar} eklerinin nesne ile ilgileri olmadığını ifade ederek bu eklerin özne-yüklem ilişkilerini düzenlemekle yükümlü olduklarını söylemiş ve bunları “Yaptırım ekleri” başlığı altında ele almıştır (s.30). İkinci bölümün diğer bir ana başlığı “Özne-Yüklem İlişkisi Bağlamında Çatı Ulamı”dır. Bu başlık altında da etken, edilgen, dönüşlü, işteş ve yaptırımlı çatılar ele alınmıştır. “Nesne-Yüklem İlişkisi ve Çatı Ulamı” başlığı altında ise geçişlilik-geçişsizlik niteliklerinin değişken olup olamayacağı incelenip değerlendirilmiştir. Yazar bu bölümün sonunda çatı ulamı ile ilgili görüşlerini örnekler yardımıyla maddeler hâlinde özetleyen genel bir değerlendirme yapmıştır (s. 92-97).

İkinci bölümün üçüncü başlığı “Olumsuzluk Ulamı”dır. Bu başlık altında da Türkçenin biçimbirimsel işaretleyicilerinin yanı sıra sözlüksel işaretleyiciler de olumsuzluğu kodlayabildiğine vurgu yapılmış ve örneklerle durum ifade edilmiştir. Ardından olumsuzluk eki, olumsuzluk koşacı, diğer olumsuzluk kodlayıcıları, olumsuzluk kodlayıcısı kullanmadan olumsuz ifade sağlama başlıkları ile olumsuzluk ulamını incelemiştir. Bu son başlık içerisinde yazar, herhangi bir olumsuzluk kodlayıcısı kullanmadan bazı kalıp yapılarla, soru cümleleriyle bağlamdan hareket ederek olumsuz ifade elde edilebileceğini söyleyerek bunların genellikle meydan okuma, büyülenme, öz güven, emin olma vb. gibi duyguları içerdiğini ifade etmiştir. Bu ifadeler *böyle mi?, bu.... mi?, olur!, neredeyse, az kalsın, hangi.... ki, ne, hiç.... mi?, ne.... ne....* şeklindedir.

Üstünova, yine ikinci bölümde eylemin başlıca konularından olan Türkçenin son dönemlerdeki en tartışmalı ulamları zaman, görünüş, kiplik, kılınış bahislerine yer vermiştir. Söz konusu ulamlarla ilgili şimdiye kadar yapılmış olan çalışmaları da değerlendiren yazar, zaman eklerinin işlevlerini belirleyen eylemlerin kılınış ve anlam özellikleri, görünüş, kiplik gibi konular; zaman belirteçleri, zaman bildiren diğer dil birimleri, dil dışı göndermeler gibi pek çok kavramın göz önünde bulundurulması gerekliliğine vurgu yapar. Yazar, her eylemin bir tek yapıma zamanı olduğu görüşünden hareket ederek geleneksel dil bilgisindeki basit zaman- birleşik zaman ayrımlarını eski kabul etmiş ve bu doğrultuda Türkçenin zamana işaret eden eklerini; “Yaşanmış zamanı gösteren ekler”, “Yaşanacak zamanı gösteren ekler”, “Yaşanan zamanı gösteren ekler”, “Genelgeçer zamanı gösteren ekler” olarak farklı bir sınıflandırma örneği sunmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümün son başlıkları “Kişi ulamı”, “Kişi ekleri”, “Soru ulamı”, “Soru eki” ve “Eylemsiler” olmuştur. Bu başlıklar altında da yine bugüne kadar yapılan çalışmaları değerlendirip kendi görüşlerini ifade eden yazar, eserinin son bölümünü “Dil bilgisel söylem dizini”ne ayırmıştır. Çalışma geniş bir kaynakça ile tamamlanmıştır.

Kerime Üstünova'nın *Eylem İşletimi* adlı çalışması; Türkçenin morfolojisini ve morfoloji içerisinde de eylemi konu edinen faydalı bir eser olması, daima gelişen ve değişen bir varlık olan Türkçenin yeni değerlendirme ve görüşlerle ele alınışına da bir örnek teşkil etmesi açısından son derece önemlidir. Gramerin işlevsel yönünü sade, anlaşılır ve metodik bir şekilde okuyucularına sunan çalışma, kendisinden sonra gelecek çalışmalara hem yol göstermekte hem de cesaret vermektedir.